

Реферат на тему: "Проблеми підручника в Східній Україні на початку XX ст"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

Проблеми підручника в Східній Україні на початку XX ст.

Початок нового століття приніс небагато успіхів у порівнянні з попереднім станом української освіти: з великими труднощами розвивалася середня освіта в Галичині, де функціонували українська початкова і середня школи, а українська освіта в Російській імперії залишалася, як і раніше, майже під повною забороною влади. Та нові покоління вчених-методистів продовжували вдосконалення підручників із літератури, спираючись на досвід підручникотворення, здобутий у попередні десятиліття в обох частинах України.

Ідеї національної єдності наснажували українство по обох сторонах кордонів, готували інтелігенцію і широкі народні маси до доленосних подій 1917-1920-х рр. — створення Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, яким вдалося, хоча і на короткий історичний період, реалізувати споконвічну ідею об'єднання розрізнених українських земель в одну Українську державу.

З початком XX ст. створення підручника з літератури починає відбуватися і на "підросійській" частині України. Цей процес проходив в умовах зародження демократичних рухів в імперії, бажанням українців об'єднатися в одну державу, мати національну школу з рідною мовою навчання тощо. В цей час на Східній Україні з'являються окремі українські школи, як і в основному не виходять за межі початкової освіти.

Відкриття україномовних шкіл у "підросійській" Україні за царських часів не стало поширеним явищем в умовах жорстокого антиукраїнського режиму. Влада, як могла, гальмувала цей процес на всіх рівнях, не зустрічаючи (правди нікуди діти) гострого протесту серед народних мас. Гноблене віками національне сумління було досить міцно приспане російським царатом. Частка інтелігенції ж продовжувала шукати шляхів відродження освіти рідною мовою, наражаючись на шалений опір російського чиновництва на всіх рівнях влади.

Лише тільки вголос висловлюване бажання про необхідність розвитку народної освіти викликало пильну і підозріливу увагу влади, бралось "на контроль" для прийняття наступних репресивних заходів. Одним із багатьох свідчень цьому є таємна справа, яку завело 1908 р. Київське охоронне відділення на відомого педагога С.Русову. Причиною став лист Київського губернатора до охоронного відділення з інформацією про небажану для влади освітянську діяльність С.Русової. Губернатор повідомляв охоранку:

"В №5-6 журнала "Русская школа" за текущий год в отделе "Из хроники народного образования на Западе" на стр. 34-39 помещена между прочим статья С.Русовой "О национальной украинской школе прежде и теперь", в которой делаются указания на существование в Киевской губернии обществ учителей-украинцев Киевской губернии и других обществ, имеющих целью способствовать развитию и укреплению в России украинской национальной школы, возникавших и объединявшихся на происходивших в разных пунктах собраниях и съездах учителей украинцев.

В виду изложенного прошу Ваше Превосходительство не отказать сделать распоряжение о сообщении Отделению имеющихся у Вас сведений относительно названных обществ и съездов учителей" [1].

Певно, що не для підтримки вчителів-українців Київської губернії та їхніх патріотичних прагнень вимагав російський губернатор інформацію про їхню діяльність. Оформлення всіляких таємних справ органами охоранки було спрямоване перш за все на дискредитацію українських діячів, включення їх до списків політично неблагонадійних осіб тощо.

Зловісною тінню над українським освітнім рухом нависали практично не скасовані до 1917 р. Емський та Валувський укази, що гальмували розвиток української школи.

Та все ж українська свідомо інтелігенція, гостро відчуваючи потребу в рідній школі, не сиділа мовчки, створювала науково-методичні і практичні умови для її діяльності. Досвід вивчення літератури в Галичині акумулювався в Україні і ставав предметом обговорення на сторінках педагогічного часопису "Світло" [2], єдиного на початку століття східноукраїнського періодичного освітянського видання.

На сторінках "Світла" друкувалася інформація про розвиток української школи в Галичині, про педагогічні проблеми, які на Західній Україні досить успішно вирішували українські педагоги. Тут можна було ознайомитися з матеріалами дискусії про форму і зміст навчальних книжок із літератури, про читанки та букварі для початкової і почасті середньої української школи, що видавалися в Росії.

Журнал відбивав актуальні настрої педагогічної та громадської думки в Україні, ріст усвідомлення народом гострої потреби в рідній національній школі. Так, в одному з номерів "Світла" за 1911 р. була надрукована інформація про вчительські курси в Харкові (літо 1911 р.), на яких педагогами було прийнято заяву про гостру необхідність мати рідну школу. Коли ж це зараз зробити неможливо, зазначалося в цій заяві, "то принаймні треба, щоб:

- 1) вчителі якнайбільше користувалися б при навчанні рідною мовою дітей;
- 2) щоб шкільні книжки на Україні малювали українське життя, природу, поезію, історію;
- 3) щоб школи мали український вигляд;
- 4) щоб для рукоділля вживали українські зразки;
- 5) щоб навчали українських пісень;
- 6) щоб упоряджались українські читанки;
- 8) щоб давали читати у шкільних бібліотеках українські книжки;

9) щоб і забавки вживалися по школах українські" [3, 73].

Як видно з цього документа, до найважливіших умов становлення національної школи вчительство відносило й українську навчальну книжку, воно було свідоме завдань, які стояли перед вітчизняним підручником.

На сторінках часопису активними поборниками рідної школи і рідної української книжки виступали такі відомі педагоги, письменники і громадські діячі, як С.Русова, Г.Шерстюк, С.Єфремов, Ю.Сірий, С.Сірополко, Я.Чепіга (Зеленкевич), С.Черкасенко, А.Тесленко, Степан Васильченко та ін.

Журнал періодично друкував відомості про стан української школи в сусідній державі — в Австро-Угорщині, де українці реалізували, хоча і з великими труднощами, власні права в освітній галузі.

Як реакція на інформацію про стан української освіти в Галичині звучать на сторінках журналу пекучі порівняння дописувачів із жахливою російською дійсністю в Україні:

"Українські гімназії, українські кафедри в університеті, українські початкові школи... Це там, по той бік кордону, в маленькій Галичині. А у нас... Якось мимохіть насуваються гіркі і настирливі порівняння. Там дитина в школі вільно користується своєю рідною материнською мовою, а наші миргородські гімназії мають: "В стенах гимназии говоритъ на малорусском наречии строго воспрещается..." [4,52].

На сторінках журналу робилися спроби аналізу досягнень у галузі підручникотворення у Східній Україні і в Галичині перш за все для того, щоб цей досвід міг послужити майбутній загальнонаціональній школі, обриси якої виразно стали вимальовуватися на поч. ХХ ст. Так, у розлогій статті Ф.Слюсара "Огляд українських шкільних підручників" [5] — одному з перших у педагогіці і методиці літератури аналітичних досліджень-оглядів із цієї проблеми — достатньо детально охоплено і проаналізовано ряд досягнень українських педагогів у цій галузі протягом останнього півстоліття, тобто з середини ХІХ ст. Сформульовано ряд критеріїв оцінки навчальної книжки із словесності: природовідповідності (зміст підручників "не противний матері-природі"), а також наступності навчання ("вчи, переходячи од легшого до важчого, од відомого до невідомого").

Автор статті робить огляд багатьох навчальних книжок для початкової і середньої школи, які з'явилися в Україні з 50-х рр. ХІХ ст. Із підручників, які належали до науки словесності (букварі, граматики, читанки), він розглядає навчальні книжки П.Куліша, Т.Шевченка, О.Потебні, М.Гатцука, О.Строніна, К. Шейковського, В.Золотова, Л.Яценка, Т.Лубенця (Хуторного), Б.Грінченка, О.Білоу-сенка (О.Лотоцького), О.Барвінського, О.Огоновського та ін. У статті систематизуються вироблені протягом десятиліть критерії щодо оцінок хорошої і слабкої книжки, вимоги до мови підручників тощо.

Кращою серед названих читанок, виданих у Східній Україні, автор називає читанку О.Білоусенка "Вінок" "як підручник для віку школярів молодшого й середнього", як одну з перших вітчизняних книжок із рідного читання. Ф.Слюсар високо цінив книжку

за те, що " це "Наше Родное", але не росіянина Ушинського, а "Рідне слово", або "Рідна мова" учителя українця" [там само, 34]. Позитивним у книжці автор статі вважав і те, що "...тут зібрані перлини нашої літератури народної і художньої і зібрані в певній системі, котра показує, що впорядник добре розуміє дитячу психологію і зумів підібрати все те, що може зацікавити дитину" [там само, 34].

Що ж до самих творів, уміщених у читанці, та наступності завдань, які постають перед учнями, Ф.Слюсар виділяє таке: "Починається читанка з "Кози дерези" і кінчається такими творами, як Руданського "Наука", оповідання Коцюбинського "Харитя". Треба, щоб дитина пройшла досить довгу дорогу духовного розвитку, аби зрозуміти останні твори в читанці, і вона майже непомітно, починаючи з самого легенького, переходить до труднішого, і після вивчення читанки сміливо може взяти твір, який схоче, аби тільки він був зрозумілий для віку дитини" [там само, 35].

Гостро ставить автор статті питання про мовну культуру книжок, піддаючи критиці навіть досить вдало складену читанку Т.Хуторного, в якій оглядач помітив русизми.

У цій же роботі бачимо спроби уніфікації мовознавчих понять, які на той час мали ряд розбіжностей у самій мовознавчій науці та в методиці мови в Галичині і в Східній Україні. Майбутнє єдиної української школи гостро вимагало цього. Цікавим, і як виявиться пізніше, перспективним був висновок Ф.Слюсара щодо принципу уніфікації мовної термінології на сторінках підручників. Автор віддавав перевагу тій термінології, яка застосовувалася у шкільній практиці. Термінологія, на його думку, повинна стати такою, "котра тепер вживається у галицьких школах..." [там само, 36].

Цікавими є роздуми Ф.Слюсара щодо важливості навчальних національних методик, рівень розвитку яких явно не міг задовольнити нову українську школу. Автор свідомий того, що методика будь-якого предмета є національно зумовленим явищем, яке виростає на ґрунті рідного слова, національної культури. "Одне діло вчити арифметиці француза, — пише Ф.Слюсар, — і друге діло вчити тій же арифметиці німця, і не одним і тим самим методом учить великороса й українця" [там само, 39]. І далі: "Треба довгенько попрацювати на ниві рідної освіти, щоб виробити певні методи навчання, коли ці (певні методи) взагалі можна коли-небудь виробити; хист учителя і чуття покажуть йому годящий метод" [там само, 39].

Розмірковує автор статті і про потреби середньої і вищої національної школи, для яких уже видано ряд навчальних посібників. Зокрема про історію української літератури С.Єфремова, автор статті висловився з великою повагою як про можливий підручник не тільки для сходу, але й для заходу України. Він бачить її як новітню заміну старим книжкам О.Огоновського і О.Барвінського, які свого часу виконали важливу роль навчальних книжок для школи і вузу.

Позитивно оцінюючи історію літератури С.Єфремова, Ф.Слюсар узагальнює: "В більшій частині книжка, як по викладу і системі, так і по об'єктивності — може бути найкращим підручником" [там само, 41]. Висока оцінка праці видатного історика літератури згодом себе повністю виправдала: "Історія українського письменства" за доби УНР і в перші роки радянської влади була рекомендована Міністерством освіти

для навчальних закладів України як підручник.

У журнальному огляді дається достатньо висока оцінка і підручникам О.Барвінського, які розглядаються Ф.Слюсарем з позиції можливості їх використання у Східній Україні. Він писав: "Ці виїмки (уривки з творів — В.О.) можуть вповні годитися і нам, і такі збірники як Барвінського можуть зробитись окрасою наших бібліотек. Тут зібрані коштовні речі нашої літератури такі, як переклади художні з грецької мови Ніщинського (Антигона, Одісея). Переклад "Слова о полку Ігоревім" Максимовича, твори наших письменників — Шевченка, Куліша, Нечуя та ін." [там само, 42]. Високо оцінював автор публікації й інші літературно-методичні праці О.Барвінського. Зокрема, про одну з них він сказав: "Огляд історії української літератури" Барвінського (1910 р.) міг би згодитися й нам, незважаючи на деяку сухість і статистичність викладу" [там само, 43].

Отже, автору публікації в "Світлі" чи не вперше в українській педагогіці вдалося дати достатньо науково виважену узагальнюючу оцінку українським навчальним книжкам обох частинах України з огляду на їхню актуальність і педагогічну відповідність процесу навчання. Та все ж над українською школою висів "дамоклів меч" політичної розмежованості українства: школи в обох частинах України мали жорстку орієнтацію на політичні обставини, в яких вони перебували. А це часто позначалося і на змісті процесу навчання, і на підручниках, які з цих причин не могли одночасно задовольняти потреб східних і західних українців.

Українська освіта на поч. ХХ ст. змушена була задовольнятися тим, що вона мала. Та національна ідея стимулювала пошуки єдиних підходів до навчальної книжки.

Журнал "Світло" інформував читачів про відкриття українських шкіл на Сході України та про застереження і перепони влади щодо використання у школах деяких українських підручників. Так, зокрема, в одному з повідомлень із Одеси сповіщалося про дозвіл на викладання українською мовою у хлопчачій та дівочій гімназіях міста (відповідно директори Малиновська та Ковальчук), а також про дозвіл користуватись підручниками за затвердженим попечителем Одеської навчальної округи списком: "... при обучении украинскому (малороссийскому) языку нижеследующие книги, изданные на украинском языке, а именно: 1) О.Базилевича — "Рідна мова". Украинский букварь, 2) О.Безусенко — "Винок". Читанка и 3) П.Залозного — "Коротка граматика української мови". Ч.І., Полтава, 1906 р." [6, 56].

На сторінках "Світла" апробувалися вимоги не тільки до навчальної книжки, але й взагалі до дитячої книжки у широкому розумінні. Так, зокрема, проблеми сучасних книжок для дітей розглянула С.Русова у своїй статті "Українська дитяча книжка". Вона висунула ряд гуманістичних і художніх вимог до їхнього змісту та оформлення. Ці вимоги зводяться до таких основних положень: у книжці повинно бути багато дійових осіб, життєвого руху; книжки, перш за все художні, мусять викликати в дитини почуття симпатії до інших людей, до живих істот, збуджувати почуття краси, завзяття, правди, пошуку, світла, любові до рідного краю через характери і почуття героїв, правдивість їхніх почуттів, правдиво відтворене життя.

С.Русова заперечує сентиментальність і підсолоджування у відтворенні життєвих фактів. "Правда, краса, ласка, — стверджує вона, — мусять завше знаходити собі найкращий вираз в дитячих книжках" [7, 45-46].

Щодо науково-популярних книжок для дітей С.Русова була переконана: вони "мусять як найбільше додержуватись наукової правди" [там само, 46].

Отже, журнал "Світло" різнобічно підходив до проблеми змісту навчальної книжки, вважаючи необхідним і важливим торкатися найрізноманітніших жанрів дитячої книжки. Нескорена українська педагогічна думка розробляла теорію нових навчальних книжок, активно готувалася до широкого впровадження їх в українських школах.

Та здобутки теорії української педагогіки, методики літератури й її практики не могли бути широко реалізовані в "підросійській" Україні як у попередньому столітті, так і в ХХ ст., бо, за словами С.Єфремова, "... цьому на заваді стали надзвичайно суворі обставини громадянського життя, що в корені підтинали всяку практичну роботу навіть на просвітницькій ниві" [8, 8].